

SZEMLE

DAVID NICOLLE

HUNGARY AND THE FALL OF EASTERN EUROPE 1000—1568 Men-at-Arms Series No. 195

(Osprey Publishing Ltd, London, 1988. 47 o.)

A múzeumok és magángyűjtemények bejáratánál szinte mindig található a látogató olyan elárúsító helyeket, ahol a szokásos képeslapok és reprodukciók mellett egyéb szakkönyveket és népszerűsítő feldolgozásokat is vásárolhat. A British Museumban például, de más londoni múzeumokban is, szinte egész termeket tartanak fenn efféle célokra, melyet nem pusztán üzleti szempontok indokolnak, hiszen a látottak, az új ismeretek bővítésében és elmélyítésében, egyaránt jelentős szerepet játszhatnak a különféle kiadványok. David Nicolle munkája is elsősorban múzeumi könyvesboltok révén kerülhet a szigetország és a világ minden tájáról érkező látogató kezébe, aki a rendkívül izlées kiállítású, térképekkel, fotókkal, metszetekkel, színes táblákkal, sőt a további tájékozódást még bibliográfiai jegyzékkel is elősegítő könyvet mindenképpen szakszerű és megbízható műnek tarthatja Magyarország és Kelet-Európa középkori had- és fejlődéstörténetére nézve. A „Men-at-Arms” sorozat népszerűségét egyébként mi sem jelzi jobban, hogy eddig már közel kétszáz munkát adtak ki a különböző országok és korok hadtörténetéről. Mindezek alapján a magyar olvasó és történelész fokozott érdeklődéssel lapozhatja fel az angol szerző könyvét, s vizsgálhatja kíváncsian, vajon mit írnak rólunk, s hogyan vélekednek a magyar hadtörténet és a kelet-európai régió mintegy öt évszázadáról egy nagyközönségnek szánt sorozat újabb darabjában.

David Nicolle Kelet-Európa értelmezése a balkáni államokra és Bizáncra vonatkozik, s hat önálló részben tárgyalja sorrendben Magyarország, Bizánc, Bulgária, Szerbia, Albánia és Románia hadtörténeti, valamint társadalomtörténeti fejlődésének főbb jellemzőit. Úgy tűnik, az egyes országoknak a címben megadott időhatárok között betöltött szerepét, politikai súlyát vette alapul, midőn Magyarországnak és Bizáncnak közel hasonló terjedelmet, míg az utóbbi négynek külön-külön alig egy-két oldalt szentelt. Ugyanakkor

félrevezető, s következetlen ez a felosztási mód, hiszen Románia megjelölés alatt csakis a Havasalföldi és Moldvai fejedelemségek hadszervezeti fejlődését vázolhatta fel a szerző, mivel a korban még egyáltalán nem létezett e XIX. század közepétől (1859) fennálló államalakulat és elnevezés! Ugyanakkor a Magyarországtól közjogilag független Horvátországnak főként a török elleni védelemben játszott szerepét viszont önálló részben lehetett — és kellett — volna ismertetni. E furcsa felosztás nyomán támadt kételyeket még fokozhatja az a térkép, amely a bevezetéshez csatolt rövid kronológiai táblázatot lenne hivatott kiegészíteni. Ezen Nicolle az 1330 körüli évekre való utalással a Dunától és a Tiszától északra megintcsak anakronisztikus megjelölést alkalmazott Szlovákia feltüntetésével, s így azt a térképen a Magyarországgal perszónálunióban lévő Horvátországgal legalábbis egyenlő státusú, létező államtestnek vette. Mindamellet — nyilvánvaló tévedéssel — a magyar királynak különböző időszakokban hűbéres Moldvai és Havasalföldi fejedelemségeket szintén Magyarország határain belül létező államokként ábrázolta a szerző. Az Arany Horda megjelölést viszont csak a Moldvai fejedelemség keleti határa, illetőleg a Kijevtől délre eső, s a Dnyeper által határolt területekre terjesztette ki. A Bulgária történetét taglaló részben pedig több szempontból is vitatható az a sommás megállapítás, miszerint az „ország a »Mongol Világbirodalom« részeként békét és jelentős gazdasági fellendülést élvezett.” Tovább is sorolhatnánk akár a térképpel, akár a többi állam történetével kapcsolatos tévedéseket, de ezúttal tekintsünk el ezektől, s maradjunk szigorúan a magyar vonatkozású problémák vizsgálatánál.

Már a magyar etnikum eredetmeghatározásainak összetettsége is komoly félreértéseket eredményezhet Nicolle ismertetése alapján. Mint írja: „A korabeli krónikások a magyarokat, akik a IX. sz. végén hódították meg a te-

rületet, türköknek tekintették; a XI. századra azonban egy tisztán finnugor nyelvet, a magyart beszélték. Egy újabb teória szerint két hódításra is sor került, s eszerint egy finnugor nép követte a türk onogurok (a bolgárok és hunok rokonai) egy további támadását, miután az avar államot Nagy Károly megdöntötte. A IX. század végén érkező türk magyarok azután egy kis vezető elitte váltak, akik nem-sokára átvették a letelepedett finnugorok nyelvét.” Igaz, nem várható el, hogy a magyarság pontos eredetére, a máig tartó vita közepette, valaki néhány mondatban rávilágítson, de ha már elméletekre utal a szerző, talán nem ártott volna azokat egyértelműen és szabatosan kifejezni. Ám meglehetősen nagyvonalúan kezeli Nicole a Kárpát-medencébe történő magyar betelepülés utáni állapotokat is, kijelentve, hogy a honos szláv és finnugor népesség megőrizte katonai szerepét a hegyvidékeken.

A XIII. századi mongol támadással, illetőleg az annak elhárításával kapcsolatos események taglalása szintén további tévedéseket tartalmaz. A kunoknak az ország védelme érdekében történt betelepítése kapcsán Nicole az egyik színes rajzhoz azt a megjegyzést fűzte, hogy e néptörzset jellegzetes szőke haja és kék szeme alapján már a korabeli német és orosz elnevezés is a „sárga” színnel azonosította. E megállapítás kommentálására elég csupán Kiszely István egyik idevágó antropológiai munkáját idéznünk: „A kunok antropológiai összetétele (...) rokon volt a honfoglaló magyarokéval, azzal a különbséggel, hogy bennük kevesebb volt a kelet-balti elem. (...) A kunok (...) tehát túlnyomóan turano-taurid típusuk által a magyarság embertani összetételét ismét az eredeti turanid irányba fejlesztették.” (Sirok, csontok, emberek, II. kiad., Bp., 1976. 218. o.) Taurid jelleg esetében egyébként a szem, a haj fekete, s a bőr erősen barnás, a turáni típust pedig sötétbarna vagy fekete haj, sötét szemek, kissé hullámos bajusz jellemzi. (uo. 148. és 151. o.) Mindezek után már nem is meglepetés, hogy a Muhi csatát 1241 helyett 1242-re datálta az angol szerző. Az Anjou hadszervezeti tagozódás kapcsán pedig azt olvashatjuk, hogy „az ispánok a báróknak voltak alárendelve, akik után a király saját várainak várnagyai következtek.” Ugyanitt még szó esik arról, hogy Nagy Lajos német és olasz zsoldosokat is szolgálatába fogadott, de hogy ezekkel miért harcolt a „pogány litvánok és a katolikus lengyelek ellen,” azt már találja ki az olvasó. Furcsa az is, hogy a Zsigmond által létrehozott telekkatonaság intézménye kapcsán miképpen bukkan fel az angol szövegben a „honvéd” elnevezés.

Sajnos azonban további negatívumok is jellemzik Nicole könyvét. A mellékelt nyolc színes tábla magyar vonatkozású ábrázolásainak jelentős részén a szerző nem az általánosan használatos, jellemző darabokat mutatja be,

hanem — egy-egy szórványleletre hivatkozva — a kuriózumokat igyekszik megragadni és jellemzőkként ábrázolni. Egyébiránt a Nyugat-Európában kiadott népszerűsítő szándékú viselettörténeti munkák általános hibája az a szemlélet, hogy a Lajta folyón túl egy távoli, egzotikus világ kezdődik, ahol istentelen barbárok laknak. Viseletük, fegyverzetük az európaiktól teljesen idegen, ezért a bemutatásukra bármilyen mesebeli fantáziakép megfelelő. Hogy az illusztrációkat készítő Angus McBride is beleesett ebbe a hibába, az egyfelől érthetetlen, hiszen az illusztrációk magyarázatai arra engednek következtetni, hogy ismeri az egykorú ábrázolásokat, (Képes Krónika, kígyóspusztai csat, felvidéki és erdélyi templomfreskók, stb.), amelyek alapján reális és jellemző kép alakítható ki a feldolgozott kor magyar viseletéről. Másfelől viszont igen veszélyes, hogy a táblák ilyenek lettek, mert az ábrázolt fegyverek jó része valóban létező régészeti lelet, de általában nem tipikus darabok, így a felületesség éppen az alaposág lát-szatát kelti. Ha már a kuriózumok ennyire előtérbe kerültek a kötetben, sajnálatos, hogy az európaiktól valóban jelentősen eltérő viseletű és fegyverzetű kunoknak a színes táblákon való megjelenítése távolról sem nevezhető hitelesnek. A szerző nem használta ki az egykorú források (Képes Krónika, Magyar Anjou Legendárium, stb.) nyújtotta lehetőségeket, hanem néhány lelet alapján egy teljesen eklektikus „kunképet” alakított ki.

A magyar lovagábrázolások közül hiányzik a Hunyadiak korának jellegzetes saladevértés lovagja. Ehhez a Thuróczy-krónika metszetei adhattak volna a mintát. Hiányzik továbbá ugyane kor huszita-típusú gyalogosának ábrázolása, amelyet — ugyancsak a Thuróczy-krónika alapján — vassalaphban és gótikus félvértben képzelhetünk el. (Talán ezt a típust kívánta helyettesíteni — kevés sikerrel — a „H” tábla ún. „erdélyi gyalogosa”). Feltétlenül helyet kellett volna kapnia viszont a színes táblákon az 1526 utáni időszak jellegzetesen magyar fegyveremének, a huszárnak. Rögtön két típus is kínálkozik felhasználásra: egyfelől az ún. gótikus szablya saruvertén látható ábrázolás alapján (amelyet közöl is a kiadvány a 39. oldalon) rekonstruálható típus, másfelől Gávai Lukács vagy a Szentgyörgyvölgyi Bakács család címerképén ábrázolt, csúcsos huszársisakot viselő típus. (Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Bp., 1987. 72., 172. o.) Az előbbi típus alapján készült, és a „H” táblán látható *moldvai könnyűlovas* — jobb lábánál egy kb. 100 évvel korábbi gyalogos pajzs, ún. kis pavezé — nem fogadható el huszárábrázolásként, mert aki magyar huszárt keres, azt nem a „moldáviai” címszó alatt fogja keresni.

Könnyen lehet, hogy a középkort, illetve Közép- és Kelet-Európát a sorozat szerkesztői csak afféle perifériális területeknek tekintik.

Ha egy majd fél Európányi terület több mint ötszáz éves történelmét kell a szerzőnek 48 oldalra és 8 színes táblára összesűrítenie, akkor ez a munka nyilvánvalóan nem lehet olyan részletes és kimerítő, mint a Napóleoni háborúkkal foglalkozó művek, ahol csak Wellington gyalogsága maga megtölt két kötetet. Ez a körülmény természetesen csak arra szolgálhat mentességül, ha valami kimaradt a kötetből, a benne hagyott tévedésekre semmiképpen sem. Igaz, a csatolt bibliográfia a magyar történetírás és tudománypolitika veszedelmes mulasztásaira is utal. A szlovák, jugoszláv, román szerzők tollából angol nyelven megjelent összefoglalások mellett még jugoszláv és román folyóiratokat is feltüntet a szerző, míg Magyarország történetéről mindössze egy, több mint tíz éve (!) készült művet ajánl az olvasónak. (A History of Hungary. Ed. E. Pamlényi. Bp., 1973.) Így azután nem is lehet csodálkozni, ha Szent László magyar király harcait, a külföldi olvasó számára megfejthetetlen módon, ősi „szlovák” és „román” templomfreskók örökítik meg.

Mindent egybevetve az a legnagyobb probléma, hogy a kiadvány elkészült, és most már

nem lehet rajta változtatni. Az Osprey Kiadó elszalasztotta a lehetőséget, hogy egy korrekt, igényes, a „Men-at-Arms” sorozat színvonalához méltó kötetet adjon az érdeklődők kezébe. Sajnos számolni kell vele, hogy ebben a sorozatban még egyszer ugyanerről a korról és térségről nem jelenik meg kötet. Akik ennek a sorozatnak a kötetét használják, például modellfigura-készítéshez viselettörténeti kézikönyvként, azok számára egy több szempontból hibás és torz kép válhat véglegessé a magyarság középkori történelméről, viseletéről és fegyvereiről. Mindenesetre a magyar történészek számára egy igen fontos tanulsággal szolgál az Osprey „Men-at-Arms” 195. kötete. Nevezetesen azzal, hogy a laikus nagyközönség számára is írni kell idegen nyelvű ismeretterjesztő munkákat, s lehetőleg dekoratív kiállítású kiadványok formájában kell azokat megjeleníteni. Ha a téma legavatottabb szakértői erre nem vállalkoznak, akkor megírják mások — úgy, ahogy a rendelkezésükre álló hiányos információk alapján tőlük telik.

Szöllösy Gábor—Kurucz György

FRANK TIBOR

EGY EMIGRÁNS ALAKVÁLTÁSAI Zerffi Gusztáv pályaképe, 1820—1892

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 310 o.)

Frank Tibor munkája első pillantásra túl-méretezettnek tűnik s ezt a felületen benyomást csak erősíti a temérdek levéltári és egyéb iratanyag megmozgatása, a közismert, vagy alig hozzáférhető szakirodalom szorgalmas átrostálása, a rengeteg külföldi archívum és kéziratgár gondos fölbúvárlása, de még azon történészek ill. levéltárosok, kiadói szakemberek tekintélyes száma is, akiknek a szerző köszönetét fejezi ki szakmai segítségükért vagy erkölcsi támogatásukért.

Vajon megérte-e a fáradságot ez a sokéves kutatással összeállított monográfia, egy kétes hírű, s ráadásul harmadrangú figura, Zerffi Gusztáv pályafutásáról, amikor se szeri se száma azon személyiségeknek akik Zerffinél összehasonlíthatatlanul nagyobb súllyal estek latba a korszak (1849—1867) politikai eseményeinek alakításában, de tudományos igényű átfogó szakmunka mégsem született eddig róluk? Hogy példát is említsek, még a történetesen Zerffi Gusztávval egyazon évben született és elhalálozott Klapka Györgyről sem...

Am a könyv alaposabb áttanulmányozása (mi több, többszöri elolvasása) a történeti

kérdések iránt érdeklődő átlagolvasót és a szakembert egyaránt meggyőzi, hogy Frank nagyon is megfontoltan nyúlt Zerffi Gusztáv alakjához, s hogy választásával egyfelől egészen sajátos nézőpontra, perspektívára tett szert a korabeli események és folyamatok tanulmányozásához, másfelől pedig máig ható társadalom- és ideológiai történeti problémák majdani megoldásához nyújtott használható és meg nem kerülhető kiindulópontot.

Hogy voltaképpen miről is „szól” Frank (mikro)filológiaiailag is imponálóan pontos szakmonográfiája, annak érzékeltetésül engedjék egy kis kitérő — néhány gondolat erejéig legalább. Mert, bármilyen hihetetlennek tetszik is, jelen sorok írójában — Klapka korabeli tevékenységének és a róla alkotott kortársi állásfoglalások többé-kevésbé alapos ismeretében — épp Frank monográfiájának hatására az a kényelmetlen érzés kezdett körvonalazódni, hogy pályájuk homlokegyenest ellenkező előjelű alakulásában — eredendő és meg nem változtatható személyiségjegyeiken túl — rendkívül fontos szerepet játszott származásuk is.